

PROGRAM „ZJEDNOTENIA VEDY“ V LOGICKOM POZITIVIZME

FRANTIŠEK MIHINA

MIHINA, F., The Programme of "Integrated Science" in Logical Positivism. *Filozofia* 32, 1977, No 3, p. 283—300.

The programme of building-up integrated science was in the centre of attention of logical positivism. From the historical point of view we can state that the realization of this programme has never passed beyond the limits of project. There were several reasons why, the most important ones being the gnozeological starting points of the subjectively orientated radical empirism and the absolutization of formal means of linguistic fetishism. The representatives of logical positivism had separated thinking from the material world in result of their accepted ideas about the possibilities of philosophy, and of their strict antimetaphysical attitude. They had founded the building-up of integrated science upon the inevitability of reducing the propositions to their empirically verifiable content and upon the supposed possibility of transforming all statements into the form of statements of physics. This resulted in reducing the theoretical nucleus of science and of scientific cognition to sensualistically tuned experience by means of the identification with protocol statements by the final number of logical steps. The principle of physicalism, which is the basis of the logical-positivist conception of integrated science, started from the simplified understanding of the nature of scientific knowledge and the unification of science on its basis meant cramping the complicated process of creation of knowledge into the limits of phenomenalism. Just as integrated science is possible only on the basis of accepting the dialectical-materialistic approach to the process of cognition, the conception of integrated science of logical positivism remains on the ground of metaphysics still more dogmatic and intolerant than that which the representatives of logical positivism wanted to replace.

Veda sa v súčasnosti stáva „svojrúznym epicentrom kultúry“. Rastie jej vplyv na rozličné stránky spoločenského života, zvyšuje sa jej *sociálna* funkcia. Sprievodným znakom búrlivého rozvoja vedeckého poznania je rozvíjajúci sa *teoretický* výskum vedy a jej základov. „Myšlienka, že človek musí pochopiť zákony rozvoja vedeckého poznania, miesto vedy v spoločenskom živote, naučiť sa riadiť rozvoj samotných poznatkov, nie je vo filozofii nová. Vysvetľuje sa to rastom úlohy vedy v živote spoločnosti, v praktickej prestavbe sveta.“ (3, s. 7) Konštituujúca sa „veda o vede“ (ktorej počiatok sa väčšinou nachádza v roku 1939, kedy po prvý raz vyšla kniha J. Berna *Sociálna funkcia vedy*) je dôkazom, že všetky okolnosti súvisiace s existenciou vedy a jej ďalšími osudmi zvyšujú aktuálnosť vedeckého prístupu k vede samej do tej miery, že sa stávajú nevyhnutnými. Po niektorých nereálnych pokusoch vybudovať „vedu o vede“ ako komplexnú disciplínu integrujúcu všetko, čo sa o vede hovorí, vykryštalizovali dva prístupy. *Logický* prístup je orientovaný na skúmanie vedy ako systému poznania, jeho vnútornej

výstavby a nevšima si skutočnosti, že veda má sociálne funkcie a charakter. *Sociologický* prístup smeruje skôr „mimo vedu“, skúma okruh problémov vzťahu „veda — spoločnosť“ a ponecháva mimo svoju pozornosť to, čo je primárne pre logický prístup k skúmaniu vedy. Ak je pravdou, že logika a sociológia pokročili najďalej v analýze vedy (pozri 3, s. 13), nie sú jedinými disciplínami, ktoré sa o vedu zaujímajú. Okrem nich sú to najmä psychológia a ekonómia, ale stále častejšie sú i pokusy o umelecké vyjadrenie niektorých okolností vzťahujúcich sa k vede a jej miestu v ľudskom živote.

Filozofia nikdy nebola izolovaná od výskumov vedy a vedeckého poznania. „Stačí preskúmať vývoj filozofického myslenia (najmä logického) od Aristotela až po súčasnosť, aby sme sa presvedčili, že v analýze vedeckého poznania a jeho foriem, budovania a metód boli dosiahnuté veľké úspechy.“ (3, s. 13) Úmerne s rozvojom vedy filozofia zvyšovala svoj záujem o ňu. „Je zrejmé, že vo filozofii sa nikdy predtým tak široko nediskutovalo o problémy vedy ako dnes. Neexistuje ani jeden smer vo filozofii, ktorý by s veľkým záujmom, ba môžeme povedať s naruživosťou svojho vzťahu k fenoménu vedy nekonštruoval koncepcie rozvoja vedy a jej vplyvu na osudy ľudstva.“ (8, s. 2)

Filozofická reflexia vedy má svoj vlastný vývin. Až na niektoré výnimky (napr. logický pozitivizmus...) vždy bola chápaná ako jedna z viacerých úloh filozofie. V novoveku (praktizovaná primárne ako metodologické skúmanie základov vedy) sa stáva jednou z (viacerých) podmienok rozvoja vedy. F. Bacon, R. Descartes i G. Galilei svoje logické a metodologické skúmania chápu ako prostriedky, ktoré môžu pozitívne vplývať na rozvoj vedeckého poznania a sú schopné ho akcelerovať. Spomedzi množstva otázok, ktoré sú predmetom filozofického skúmania vedy, *problém jednoty*, integrácie vedy sa stáva „jedným zo základných filozofických a všeobecnoteoretických problémov súčasnosti“. (5, s. 11) Aktuálnosť skúmania integratívnych procesov sa postupne zvyšuje tak, ako a) sa veda vzdala od názornosti a od „bezprostredne daného“, b) narastá množstvo vedeckých poznatkov a špecializácia disciplín. Neprekvapuje preto, že záujem filozofov smeruje veľmi intenzívne aj k rozpracovaniu otázok súvisiacich so široko chápaným problémom „jednoty vedy“.

V podmienkach buržoázneho spoločensko-ekonomického systému rozvoj vedy i jej filozofická reflexia majú hlboko protirečivý charakter. Súvisí to s povahou tohto systému a podmienkami jeho spoločenského uplatňovania sa. Odtiaľ pramení aj protikladné hodnotenie vedy súčasnou nemarxistickou filozofiou od scientistického optimizmu až po chmúrnu, pesimistickú úvahy a katastrofálne vízie o následkoch vedy pre budúcnosť ľudstva. Je prirodzené, že súčasná filozofia Západu (diferencovane v závislosti od toho-ktorého smeru) chápe samu seba, svoj vlastný predmet a funkciu, snažiac sa určiť svoj vzťah k vede, jej miestu a úlohe v spoločnosti. Preto aj analýza súčasnej buržoáznej filozofie

bezpodmienečne predpokladá skúmanie vzťahu filozofie a vedy. (pozri 7, s. 5) Vo väčšej miere ako v ostatných prípadoch vzťahuje sa táto požiadavka na filozofiu logického pozitivizmu (empirizmu), ktorá sa v podstatne rozsiahlejších výskumoch dotýka otázok povahy a charakteru vedeckého poznania. Práve tento filozofický smer vlastne redukoval predmet filozofie na konceptuálny systém vedy v dôsledku negativistického až nihilistického hodnotenia predchádzajúcej filozofie a skeptického pohľadu na možnosti filozofie. Tridsiate a štyridsiate roky nášho storočia znamenajú pre nový pozitivizmus vrchol jeho rozvoja a vplyvu v prostredí buržoáznej inteligencie, za čo vďačí aj proklamovanej snahe „byť filozofiou vedy“, ktorej programom je výlučne okruh otázok, ktoré podstatne súvisia s vedou, alebo sa jej dotýkajú.

„Najvplyvnejšou koncepciou analýzy vedeckého poznania v súčasnej buržoáznej filozofii bola dlho koncepcia, ktorú ponúkol logický pozitivizmus“ (10, s. 97), oprávnené konštatuje sovietsky filozof V. S. Švyriev. Je známe, že hlavná myšlienka logického pozitivizmu spočíva v normatívne stanovenej požiadavke sústrediť všetko úsilie „novej“ filozofie výlučne na logickú analýzu vedeckého jazyka s cieľom poskytnúť (podľa logických pozitivistov) spoľahlivé kritérium pre intersubjektívne rozhodovanie o tom, či daný výrok je, alebo nie je súčasťou platného vedeckého poznania. Na tomto úsilí logického pozitivizmu by sme jeho kritiku z pozícií marxisticko-leninskej filozofie mohli len veľmi ťažko ukázať, ak by sme súčasne neukázali na filozofické východiská, ktoré v konečnom dôsledku spôsobili, že logikopozitivistická koncepcia vedy a jej jednoty vyústila do výrazných protivedeckých tendencií a stala sa metodologickou brzdou rozvoja vedy, aj keď programaticky mala smerovať k jej zjednoteniu.

Takmer polstoročná evolúcia a kryštalizácia názorov tejto „vedeckej filozofie vedy“ zreteľne ukázala na iluzórnosť každého úsilia chcieť slúžiť vede a súčasne akceptovať subjektívno-idealistické východiská v prístupe k nej, ako aj obmedzenosť koncepcií vedeckého poznania, ktoré vtesnávajú vedu a vedecké poznanie do „Prokrustovho lôžka“ plochého empirizmu a rigorózných metodologických konvencií jazykového a logického formalizmu. Programaticky stanovená redukcia filozofie, príp. jej predmetu a funkcie (hraničiaca s likvidáciou filozofie a jej náhradou striktným metodologizmom) vyjadrená vo výlučnosti používania logicko-filozofickej analýzy umelého (vedeckého) jazyka a (napr. M. Schlickom, ale aj inými) sľubovaný „radikálny“ obrat filozofie v jej ďalšom vývine končí v odcudzení logikopozitivistických koncepcií vedy a vedeckého bádania od konkrétnych a v praxi úspešne uplatňovaných koncepcií a metodologických postupov. Filozofický prístup k vede a úsilie napomáhať pri jej rozvoji musí byť uskutočňovaný, ako dokazujú dejiny vedy, z pozícií dialektického materializmu, ktorý je predpokladom pochopenia skutočného, vnútorného pohybu a procesov transformácie „nevedenia na vedenie“, pochopenia vzniku a rastu ľud-

ského poznania. Nestačí, ako sa ukázalo aj v prípade nového pozitivizmu, akokoľvek mnohostranná jazyková analýza z pozícií subjektivisticky orientovaného empirizmu, ak chceme pomôcť vede rásť a zrieť, ako na to — na adresu tejto filozofie — poukázal na XIV. svetovom kongrese filozofov vo Viedni aj M. Bunge. (pozri 11, s. 97) A to všetko tým skôr, že gnozeologické pozadie koncepcií vedy v logickom pozitivizme tvorí (v dejinách filozofie už z mnohých strán a mnohými filozofmi odmietnutá) koncepciu subjektívneho idealizmu, ktorú v súvislosti so starším pozitivizmom podrobil rozhodujúcej kritike V. I. Lenin vo svojej práci *Materializmus a empiriokriticizmus* pred takmer sedemdesiatimi rokmi.

Predložená štúdia si kladie za cieľ kriticky analyzovať niektoré gnozeologické východiská, na ktorých predstavitelia logického pozitivizmu postavili svoju koncepciu vedy, ako aj poukázať na obmedzenosť a ohraničenosť obrazu vedy, vypracovaného v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Aktuálnosť takýchto kritických štúdií je daná najmä tým, i keď v súčasnosti klasický pozitivizmus už vlastne neexistuje, pretože bol modifikovaný v dôsledku pomerne ostrej kritiky mnohých predstaviteľov buržoáznej vedy i filozofie, že proti svojim pôvodným teóriám začali vystupovať aj samotní logickí pozitivisti. „No zánik logického pozitivizmu predsa len neznamená, že kritické preskúmanie jeho koncepcie má teraz iba historický význam. Osobitosť skúmania vedeckého poznania v súčasnej anglo-americkej „filozofii vedy“ je v tom, že jeho stimulom do značnej miery bola a je kritická analýza rôznych aspektov koncepcie logického pozitivizmu. ... Do určitej miery táto závislosť existuje dokonca v smeroch, ktoré si môžu oprávnené robiť nárok na úlohu úplne nezávislých výskumných programov“ (10, s. 97) — dokazuje v jednej zo svojich štúdií V. S. Švyriev.

Koncepciu „jednotnej vedy“ (Unified Science) logického pozitivizmu sme si vybrali preto, že to bola práve ona, ktorá svojho času tvorila základ väčšiny teórií tzv. „filozofie vedy“.

Vytýčenie programu „jednotnej vedy“

Od samého začiatku existencie logického pozitivizmu idea jednotnej vedy a program jej konštruovania boli hlavnými úlohami, k riešeniu ktorých sa prihlásili takmer všetci predstavitelia tohto smeru buržoáznej filozofie vedy. Explicitne sa úloha budovania jednotnej vedy objavuje už v programovom vyhlásení tzv. *Viedenského krúžku* roku 1929. „Cieľom je vytvoriť *Einheitwissenschaft*“ — komentuje J. Jorgensen vyhlásenie R. Carnapa, H. Hahna a O. Neuratha v manifeste logického pozitivizmu — to znamená jedinú vedu obsahujúcu všetko poznanie reálnosti, ktorá je človeku dostupná bez toho, aby došlo k jej rozdeleniu na také jednotlivé a bezprostredné nespojené špeciálne disciplíny, ako sú psychológia a fyzika, prírodná a literárna veda, filozofia a vedy

špeciálne. Prostriedkom je aplikácia *logickej metódy analýzy*, ktorú rozpracoval Peano, Frege, Whitehead a Russell a ktorá slúži k eliminácii metafyzických problémov a tvrdení ako nezmyselných, ako aj k tomu, aby bol vyjasnený zmysel pojmov a viet empirickej vedy tým, že sa poukáže na ich bezprostredne pozorovateľný obsah — das Gegebene.“ (15, s. 4) Program „zjednotenia vedy“ sa podujal rozpracovať najmä zakladateľ logického pozitivizmu M. Schlick a po ňom R. Carnap a O. Neurath, ale stáva sa predmetom častých diskusií aj na medzinárodných kongresoch neopozitivistov. Svoj kongres r. 1939 venovali toľto problému celý a o vážnosti ich záujmu o túto problematiku svedčí aj pravidelné vydávanie série prác nazvaných *Medzinárodná encyklopédia zjednotenej vedy* (International Encyclopedia of United Science). Jednotná veda mala povahou svojich výrokov odstrániť metafyziku ako oblasť nevedeckých, prázdnych a mimoskúsenostných výpovedí, ktorých intersubjektívna verifikácia nie je možná.

Intenzívny záujem logických pozitivistov o problém zjednotenia vedy organicky vyplýval z celkového zamerania tejto filozofie, ako aj z akceptovania línie predchádzajúcich foriem pozitivizmu v súvislosti s ich primárnym záujmom o netradičné riešenie vzťahu „filozofia — veda“. Na začiatku tohto storočia buržoázna filozofia nerozpracovala nijakú uspokojivú koncepciu vedeckého poznania a nebola pripravená filozoficky spracovať a objasniť tie procesy, ktoré prebiehali v modernej prírodovede. V tejto súvislosti bezprostredným základom vzniku logického pozitivizmu boli „krízové javy v rozpracovaní teoretických základov prírodovedy (fyziky a matematiky); objav teórie relativity, kvantovej teórie, odhalenie logicko-matematických paradoxov, rozpracovanie neeuclidovskej geometrie a pod. vyžadovali riešenie nových otázok spojených so založením vedy a interpretáciou celého systému vedeckého poznania.“ (14, s. 132) Koncepcia „jednotnej vedy“ mala okrem iných úloh splniť aj tieto ciele a vyplniť medzeru v teoretickom založení novej prírodovedy.

Filozofický program logického pozitivizmu neobsahoval príliš veľa úloh. Jeho východiskovými tézami boli a) názor, že všetky vety predchádzajúcej filozofie boli zbavené vedeckého zmyslu, a teda je potrebné ich eliminovať; b) tvrdenie, že akékoľvek vedecké poznanie má empirický pôvod a ak nie sme logickými postupmi schopní redukovať ľubovoľnú výpoveď na výpoveď o „bezprostredne danom“, potom je treba danú vetu pokladať za nevedeckú (ak nie je súčasne vetou logiky alebo matematiky); c) akceptovanie konvencionalistického názoru, že zákony a pravidlá logiky a matematiky sú výsledkom „konvencie“, dohovoru vedcov; d) presvedčenie, že je možné vybudovať jednotnú vedu tak, že jej koncepcia bude vychádzať z akceptovania uvedených východísk.

V sovietskej i našej filozofickej literatúre bolo publikovaných skutočne dostatočné množstvo kritických štúdií, ktorých úlohou bolo podať marxisticko-leninskú kritiku najdôležitejších koncepcií logického po-

zitivizmu. „Súčasne však téze o konštruovaní „jednotnej vedy“ sa doteraz venovalo málo pozornosti. A pritom práve tu sa najzreteľnejšie prejavil rozpor filozofie logického pozitivizmu a vedy a jej (filozofie logického pozitivizmu — F. M.) extrémny subjektivizmus.“ (14, s. 133)

V koncepcii „zjednotenej vedy“ sa koncentrujú všetky predchádzajúce východiskové tézy, spoločné všetkým variantom neopozitivizmu. Ak bezprostredným základom vzniku logického pozitivizmu boli krízové javy v rozpracovaní teoretických základov prírodovedy, potom je hlavnou príčinou vzniku koncepcie „zjednotenej vedy“ v logickom pozitivizme úsilie unifikovať stále sa rozširujúci systém vedeckého poznania, reagovať na grandiózne zmeny, ktoré sa uskutočnili v štruktúre vedeckého poznania. Neurathova požiadavka budovať logický pozitivizmus ako „encyklopedickú integráciu poznania“, o ktorej kedysi sníval Leibniz, Carnapovo tvrdenie, že výsledkom dokonalej analýzy je zistenie, že „všetky vedy stoja na tej istej základni, že tvoria jednotnú vedu“ (one uniform Science), skutočne neboli len umelým problémom či výplodom fantázie niekoľkých filozofov, ale skôr akceptovaním skutočnej nutnosti, pred ktorou stojí veda aj dnes. Aj v týchto programatických vyhláseniach (úspešná realizácia tohto programu nebola možná a nikdy možná nebude pri zotrúvaní na pozitivistických východiskách) sa skrýva jedno z tajomstiev úspechu, ktorý skoro tri desaťročia zožívali logickí pozitivisti v prostredí buržoáznej vedy a medzi jej predstaviteľmi, ktorí intuitívne potrebu konštruovania jednotnej vedy pociťovali. Názor, že všetko poznanie je v istom zmysle jednotné, má svoju históriu, ktorá sa začína už v antickom Grécku a aktuálnosť filozofických teórií, ktoré by sa dotýkali tejto problematiky, v 20. storočí podstatne vzrástla ako prirodzený dôsledok udalostí, ktoré sa vo vede odohrali. Preto napr. Planck prehlasuje, že sú vlastne len ohraničené ľudské schopnosti, ktoré motivujú rozdelenie jediného celku vedy do rozličných oblastí, kým skutočná veda a jej rozvoj sa uskutočňuje len ako celostná veda. Aj preto objavy v jednej disciplíne spravidla nachádzajú svoju odozvu v iných oblastiach vedy. Myšlienka jednoty vedeckého poznania sa objavuje najmä vo fyzike, keď ju uplatňujú takí jej predstavitelia, ako M. Planck, A. Einstein, N. Bohr a iní, ale má svoje miesto aj v druhom pozitivizme. Tu ju uplatňuje najmä E. Mach (tiež fyzik), ktorý však jednotu vedy a poznania založil na subjektívno-idealistickom princípe „ekonomie myslenia“ a na koncepcii (rovnako idealistickej) tzv. „neutrálnych elementov“ ako základných jednotiek štruktúry sveta. Zložitý problém jednoty poznania a analýzy jej objektívnych základov bol vo filozofii E. Macha zamenený plytkou „ekonomickou“ myslenia, ktorá mala všetko harmonicky skoordinať do usporiadanej jednoty. V tejto súvislosti sú dostatočne známe Leninove dôkazy, že machistické chápanie jednoty vedy dovedené do konca vedie k solipsizmu, ako o tom podrobne hovorí vo svojom *Materializme a empiriokriticizme*.

Kritická analýza koncepcií všetkých historických foriem pozitivizmu ukazuje, že je to práve gnozeológia, ktorá je najzraniteľnejším miestom pozitivistického hnutia. A to aj napriek tomu, že gnozeologické skúmania v určitom zmysle tvoria jadro jeho výskumov. Nový pozitivizmus programaticky smeroval ku koncepcii vedy založenej na „novej teórii poznania“. K. Ajdukiewicz vystupuje s požiadavkou tzv. nepsychologickej gnozeológie, H. Reichenbach chce budovať filozofiu „nového empirizmu“ ako tzv. funkcionálnu teóriu poznania a na adresu scientistickej filozofie hovorí, že „skonštruovala (tzn. logický pozitivizmus — F. M.) *funkcionálnu* koncepciu poznania, ktorá chápe poznanie ako nástroj predikcie a pre ktorú význam pozorovania je jedným prístupným kritériom neprázdnej pravdy“. (12, s. 476) M. Schlick chce zase z logického pozitivizmu urobiť kráľovnú vied, aj keď ona sama nemá byť vedou (podobnou vedám faktúalnym). Nič to však nemení na skutočnosti, že všetky epistemologické koncepcie nového pozitivizmu zotrávajú na comtovskom zameraní sa na fenomenálnu oblasť skúsenosti, ktorú prekročiť znamená (podľa neopozitivizmu) vstúpiť na zakázanú pôdu metafyziky.

Takmer jedenapolstoročná kontinuita pozitivistického hnutia sa uskutočňuje ani nie tak zhodou v riešení tých istých otázok, ako skôr v totožnosti základných epistemologických východísk a orientácie na otázky teórie poznania a metodológie, čím sa primárne uplatňoval názor pozitivistov byť „filozofiou vedy“. Predstavitelia všetkých historických foriem pozitivistického hnutia sa domnievali, že už v dôsledku samého zamerania svojej filozofie sa stane táto nielen „filozofiou vedy“, ale súčasne aj „vedeckou filozofiou“. Ak je však orientácia na problémy, formy, prostriedky a spôsoby vedeckého poznania dôvodom jeho začiatočnej popularity, sú to práve ponúkané riešenia a rigorózne stanovené princípy, založené na gnozeologických východiskách *fenomenalizmu* a subjektivistického *empirizmu*, ktoré v konečnom dôsledku viedli k postupnému opúšťaniu názorov koncepcie zjednotenia vedy v podobe, v akej ju ponúkal neopozitivizmus.

Fenomenalizmus so svojimi sprievodnými znakmi, tzn. skepticizmom a agnosticizmom zaviedol v pozitivizme už jeho zakladateľ A. Comte, odvolávajúc sa na D. Huma. Objavuje sa vo všetkých formách pozitivistického hnutia. Ak Comte tvrdí, že „...v pozitívnom štádiu ľudský duch, uvedomujúc si, že absolútne poznatky nemožno nadobudnúť, vzdáva sa hľadania pôvodu a účelu vesmíru, ako aj poznania vnútorných príčin javov, aby sa s pomocou veľmi zložitého usudzovania a pozorovania venoval objavovaniu ich skutočných zákonov, tzn. ich stálych vzťahov následnosti a podobnosti“, pričom, pokračuje Comte, „vysvetľovanie faktov, ktoré sa takto dostáva do svojich skutočných medzí, spočíva potom iba v spájaní rozličných jednotlivých javov s nie-

ktorými všeobecnými faktami, ktorých počet sa s pokrokom vedy čoraz viac zmenšuje“ a napokon uzatvára, že „každý zaiste vie, že ani v tých najdôkladnejších pozitívnych výkladoch sme nikdy nemienili vyložiť príčiny vzniku javov, pretože by sa nám nikdy nebolo nič podarilo“ (13, s. 40—44), tak ani empiriokriticizmus a logický pozitivizmus neprekračujú toto ohraničenie. Druhý pozitivizmus, ktorý je „modernizovanou“ reprodukciou humovskej a berkeleyovskej tradície, vyjadrujúc sa slovami E. Macha, chápe úlohu vedy a jej možnosti rovnako. Uznáva len možnosť vedy a) skúmať zákony súvislostí medzi predstavami, čím sa zaoberá psychológia, b) objavovať zákony súvislostí medzi pocitmi, príp. vnemami, čo je úlohou fyziky a nakoniec c) vysvetľovať zákony súvislostí medzi pocitmi a predstavami, čo je predmetom tzv. psychofyziky. (pozri 2, s. 47) Veda, nazdával sa E. Mach, nemôže prekročiť hranice subjektívnej skúsenosti, neodhaľuje, nedostáva sa k podstate vecí, ale zotráva len v hraniciach opisu súvislostí medzi jednotlivými skupinami elementov — pocitov, ktoré vytvárajú svet, redukovaný v empiriokriticizme na obsah našej skúsenosti. Brilantný dôkaz, že skrývanou podstatou empiriokriticizmu je subjektívny idealizmus a solipsizmus, podáva V. I. Lenin svojou dnes už klasickou prácou *Materializmus a empiriokriticizmus*. Vo vzťahu k prvej (comtovskej) etape pozitivizmu E. Mach prehľbuje jeho subjektivistickú orientáciu a vystupuje s tzv. radikálnym gnozeologickým fenomenalizmom, ktorého zdrojom je klasická verzia fenomenalizmu G. Berkeleyho a D. Huma.

Situácia sa v tomto smere podstatne nemení ani v prípade logického pozitivizmu, ktorý svojimi gnozeologickými východiskami pokračuje v humovsko-berkeleyovskej tradícii a v striktnej subjektivistickej orientácii pozitivizmu predchádzajúcich historických foriem, modifikujúc ich v súlade s dobovým stavom buržoáznej filozofie i rozvoja vedeckého poznania, najmä v oblasti matematiky a logiky.

Cesty, po ktorých sa logickí pozitivisti vybrali budovať jednotnú vedu, museli ich nevyhnutne doviest k neúspešnému koncu, najmä preto, že odmietli myšlienku budovať jednotu vedy na základe akceptovania podstatných vnútorných určení vzniku a rozvoja vedeckého poznania a zostali v hraniciach subjektivistického gnozeologického fenomenalizmu a funkcionálno-deskriptívneho chápania charakteru vedeckých výpovedí. „Ten obraz vedy — hovorí akademik M. B. Mitin — ktorý bol vykreslený pozitivistickou filozofiou, ukázal sa fenomenalistický, tzn. podával len vonkajší opis vedeckého poznania, ponechávajúc mimo zorného uhla podstatu vedy. To sa prejavilo predovšetkým v zrieknutí sa neopozitivizmu od skúmania procesov zrodu vedeckého poznania, jeho rozvoja, ciest prechodu od „nepoznania“ k „poznaniu.““ (9, s. 5) Vedeckosť sa chápe ako opis subjektivisticky určeného „bezprostredne daného“ a jazyková forma výpovede sa stáva kritériom zaradenia výroku medzi výroky vedecky platné.

V absolutizácii požiadaviek pri tvorbe „jednotnej vedy“ logickí po-

zitivisti prestali vidieť kvalitatívnu rôznorodosť jednotlivých vedných disciplín i vzájomne síce súvisiacich, ale funkčne sa odlišujúcich úrovní vedeckého poznania. Ich gnozeologický program jednostranne zdôrazňoval koncepciu „čistého“ alebo „radikálneho“ empirizmu v spojení s výlučne „bezprostredne daným“ pôvodom všetkých viet vedy (okrem logiky a matematiky). Verifikačný princíp, ktorý je založený na humovskom fenomenalizme so silným subjektívno-idealistickým podtextom, odstraňuje z „jednotnej vedy“ všetky výroky, ktoré nie sú redukovateľné na absolutizované „bezprostredne dané“ a obsiahnuté v tzv. protokolárnych výpovediach. Všetko, čo nevyhovuje rigorózne postavenému princípu empirickej previerky, je „metafyzikou“. V tejto súvislosti logickí pozitivisti pokladajú za „metafyzický“ každý filozofický materializmus, priznávajúci existenciu objektívnej reality. Skepticizmus a agnosticizmus tejto koncepcie sa prejavuje predovšetkým neúmerným obmedzením možnosti vedeckého poznania do hraníc skúsenosti, pričom dôraz na individuálne prežívané „bezprostredne dané“ atomizuje a relativizuje celý poznávací proces.

Zakladať jednotu vedy, ako to robí logický pozitivismus, na absolutizácii empirie a nemožnosti jej prekročenia znamená v konečnom dôsledku vedome zbavovať vedu jej základného poslania, zbavovať ju možností vypovedať o vnútornej povahe vecí, o podstate a povahe diaľnia a nútiť ju zotrvať len na úrovni vedeckosti ako opisu empirických daností. Gnozeologickým zdrojom tohto postoja je faktické porušenie dialektiky vzťahu empirického a teoretického vo vedeckom poznávaní a v skutočnosti redukcia teoretickej úrovne vedeckého poznania na úroveň (subjektivisticky chápanej) empirie. Empirická a teoretická ako dve roviny toho istého zložitého myšlienkového procesu „líšia sa od seba tým, ako a z akého hľadiska je v nich daný objekt, ako a akým spôsobom sa v nich získal základný obsah vedenia, čo je logickou formou jeho vyjadrenia a napokon, aká je jeho praktická a vedecká hodnota“. (4, s. 169)

Vhodnou ilustráciou, čo znamená redukovať teoretické na empirické a odmietnuť dialektiku ich vzájomných vzťahov, ako sa to stalo v prípade logického pozitivismu, môže byť charakteristika oboch úrovní poznania, ktorú uvádza P. V. Koppin. V tejto súvislosti pre empirické myslenie (na úrovni ktorého zostáva logický pozitivismus) je charakteristické: a) objekt sa v ňom odráža z hľadiska jeho *vonkajších* súvislostí a prejavov, ktoré sú dostupné živému nazeraniu; b) logickou formou empirického je jednotlivý súd konštatujúci fakt alebo určitý systém takých súdov, ktorý *opisuje* jav; c) v empirickej rovine základný obsah myslenia sa získava *bezprostredne zo skúsenosti*; d) praktické uplatnenie empirického vedenia je obmedzené, vo vedeckom vzťahu je skôr istým východiskovým bodom výstavby teórií.

Naproti tomu teoretická úroveň myslenia podstatne prekračuje empirickú úroveň najmä tým, že a) odráža skúmaný objekt z hľadiska

jeho *vnútorných* súvislostí a zákonitostí pohybu, ktoré sa odhaľujú pomocou racionálneho spracovania údajov empirického vedenia; b) jeho logickou formou je systém abstrakcií, ktorý vysvetľuje objekt; c) praktické uplatnenie teoretického vedenia je takmer bezhraničné a vo vedeckom vzťahu vystupuje výstavba teórií ako istý konečný výsledok, ako zavŕšenie procesu poznania; d) teoretické poznanie prekračuje hranice skúsenostných dát, usiluje sa vystihnúť pravdu v celej konkrétnosti a objektívnosti jej obsahu. [pozri 4, s. 169—171]

Rozvinutý systém vedeckého poznania s jeho vnútornou dynamikou chceli logickí pozitivistí umŕtviť na úrovni, ktorá v súčasnosti predstavuje síce nevyhnutný, ale v konečnom dôsledku len prvý krok k zložitému celku vedy. Jednotná veda budovaná na princípe fenomenalizmu nemohla byť nikdy vytvorená jednoducho preto, že vnútorný charakter vedeckého systému, spôsob vzniku teórií vedy dokazujú, že každý pokus vtiesnať vedu do hraníc plochého empirizmu znamená prekážku v jej rozvoji. Okrem toho charakter logickopozitivistického empirizmu v skutočnosti nerieši otázku vzniku nášho poznania, lebo odmieta vidieť jeho pôvod v pôsobení vonkajšieho objektívne existujúceho sveta na naše zmyslové orgány. Dôsledný empirizmus, ktorý neuspokojuje logických pozitivistov, musí byť založený na princípoch materialistickej gnozeológie a vychádzať z uznania materialistického monizmu pri skúmaní pôvodu nášho poznania. Teória, ktorej hlavnou úlohou je „redukovať zjavný pohyb, ktorý sa prejavuje na povrchu javov, na skutočný vnútorný pohyb“ (1, s. 355) — hovorí K. Marx — a ktorá je „základnou formou vývinu súčasnej vedy, pretože teoretické myslenie ide hlbšie ako púhe empirické poznatky, odhaľuje zákony objektívnej skutočnosti“, (20, s. 16) stala sa v logickom pozitivizme len logickou interpretáciou pocitov, verifikovanou konfrontáciou výrokov so zmyslovo daným, nepotrebuje k tomu nijakú na pocitoch nezávislú realitu.

Fyzikalizácia vedy — základ jej jednoty v logickom pozitivizme

„Neexistujú rôzne vedy s metódami, ktoré sa podstatne líšia, či dokonca s rôznymi zdrojmi poznania, ale je len jedna veda. V nej nachádzajú svoje miesto všetky druhy poznania práve ako poznanie v podstate jedného a toho istého druhu; ich zdanlivý rozdiel vyvoláva ilúziu len vďaka rozdielu častí jazyka, v ktorých sú obvykle vyjadrované“ (16, s. 13) — hovorí R. Carnap. Vety všetkých vied, ak nemajú byť metafyzicky prázdne, musia byť empiricky založené a musia vyjadrovať skúmané fakty, ktoré majú z hľadiska pozorovateľa svoje určité miesto v priestore a čase. Podľa logických pozitivistov to však znamená, že empirický jazyk v podstate nie je odlišný od jazyka fyziky, lebo práve v jeho výrokoch sú časopriestorové koordinanty prítomné. Pretože však v jednotnej vede vety všetkých vedných disciplín musia byť redukovateľné na empirické vety s časopriestorovými koordinantmi, pokla-

dajú predstavitelia nového pozitivizmu jazyk fyziky za univerzálny jazyk zjednotenej vedy. V tom je podstata fyzikalizmu, podľa ktorého unifikáciu celého poznania môžeme dosiahnuť transformáciou viet ľubovoľnej vedy na fyzikalistický jazyk. „V našich diskusiách vo *Viedenskom krúžku* sme prišli k názoru — hovorí R. Carnap — že fyzikálny jazyk je základný jazyk všetkých vied, univerzálny jazyk, ktorý v sebe zahrňuje obsah všetkých ostatných vedeckých jazykov. Inými slovami, každá veta akéhokoľvek odvetvia vedeckého jazyka je ekvipolentná s nejakou vetou fyzikálneho jazyka a možno ju teda preložiť do fyzikálneho jazyka bez toho, aby sa zmenil jej obsah. Dr. Neurath, ktorý sa najviac zaslúžil o úvahy vedúce k tejto téze, navrhol nazvať ju *tézou fyzikalizmu*.“ (12, s. 300)

Uplatnenie princípu fyzikalizmu zdôrazňuje unifikáciu vedeckého jazyka, vychádzajúc z vedeckého poznania ako čohosi daného, hotového a v jazyku fixovaného. „Odklon od skúmania kognitívnej činnosti subjektu, skúmania myslenia ako procesu neustáleho vzájomného pôsobenia subjektu a objektu, odklon od analýzy ideálneho ako aktívnej formy činnosti človeka nevyhnutne vedie k tomu, že poznanie sa chápe ako registrácia empirických daností v jazyku.“ (14, s. 141) Keďže v centre pozornosti logického pozitivizmu nie sú reálne procesy vzniku vedeckého poznania, konštruovanie „jednotnej vedy“ sa realizuje ako hľadanie takého jazyka, ktorým je možné vyjadriť všetky výpovede jednotlivých vied.

Fyzikalizácia viet ľubovoľnej vedy mala okrem zabezpečenia jednoty vedy unifikáciou jazyka viesť k intersubjektívnosti viet, založenej na totožnosti ich jazykovej štruktúry. Jednotná veda mala tak byť zaistená jednotou formálnych logických prostriedkov, pomocou ktorých sa uskutočňuje analýza vedeckých výpovedí a ich redukcia na východiskový obsah, ktorým je „bezprostredne dané“. „Logická analýza — tvrdí R. Carnap — prostredníctvom novej logiky vedie k novej vede.“ (16, s. 13) Pre logických pozitivistov, ktorí svoj záujem sústredili na konceptuálny systém, takýto postup bol prirodzený, nič to však nemení na tom, že v konečnom dôsledku ide o „svojrázne znovuzrodenie mechanistického princípu redukcie“, a preto zákonite vyúsťuje do schematizácie a unifikácie kvalitatívne rôznorodej skutočnosti, do jednotného časopriestorového popisu len s kvantitatívnymi určeniami. Práve preto, že logickí pozitivisti nie sú schopní vidieť skutočnú povahu vedeckého poznania a procesuálny charakter jeho vzniku, redukuje celý proces poznania na formálnologické transformácie jedných výrokov na druhé v už hotových poznatkoch.

Nový pozitivizmus odmieta tézu o reálnosti fyzikálneho sveta a akceptuje koncepciu jednoty vedy prostredníctvom jazykových schém (fyzikalistický jazyk je jednou z nich). Preto sa veci stávajú abstraktnými entitami, logickými konštrukciami a jednotu vedy môže byť založená len na formálnych hľadiskách. Pretože jednotu vedy pre neopozitivistov

je „problémom logiky vedy, nie ontológie“ (5, s. 169), nezakladajú ju na materiálnej jednote objektu poznania, ale na formálnej jednote logickej štruktúry jazyka, pojmového a kategoriálneho aparátu.

Predstavitelia najexponovanejšej koncepcie „zjednotenia vedy“ (napr. Neurath pokladá riešenie tejto úlohy za svoj životný problém) sa tak vzdávajú jedine možného základu riešenia skutočnej jednoty vedy, lebo — ako hovorí J. O. Urmson — všetky spory o tom, či reálne existuje vonkajší svet, alebo je len komplexom pocitov, či je materiálny alebo ideálny a či dokonca len komplexom pocitov, to všetko je len „metafyzické mávanie krídiel naprázdno“. Preto nie je prekvapujúce, že koncepcia fyzikalizmu ako základu zjednotenia vedy bola postupne opustená samými tvorcami. Príčiny, ktoré viedli k neúspechu tejto koncepcie, boli takéto: koncepcia fyzikalizmu bola „hlboko metafyzickým a idealistickým učením“, lebo a) realizujúc myšlienku univerzálnej vedy, vychádzala z akoby reálnej možnosti konštruovať „všemohúce“ formálne štruktúry, nemožnosť ktorých poprel matematik K. Gödel (ktorý sa pôvodne hlásil k logickému pozitivizmu *Viedenského krúžku*) a dokázal nemožnosť „absolútnych“ formalizmov; b) jej predstavitelia nevychádzali z reálnej skutočnosti materiálnej jednoty objektívneho sveta, ale z fiktívneho cieľa dosiahnuť jednotu vedy na základe *jazykovej* unifikácie, berúc za vzor aparát matematickej fyziky na úrovni, ktorú dosiahla v tridsiatych rokoch nášho storočia. (pozri 20, s. 408 až 410)

Dialektikomaterialistické východiská zjednotenia vedy

Mystifikácia problému vedy v koncepciách logického pozitivizmu spočíva v tom, že jej jednota sa chápe len ako jednota vedeckej reči a jej ustanovenie je problémom prevodu jazyka jednotlivých špeciálnych vied na jednu spoločnú reč, konkrétne na jazyk fyziky. „Tvrdenia o fyzikálnych objektoch sú tak alebo inak redukovateľné na tvrdenia o zmyslových danostiach“ (17, s. 60), čo znamená spájať potrebu empirického pôvodu viet s ich vyjadrením v reči fyziky.

Dialektický materializmus rieši problém jednoty vedy, ktorý je nastoľovaný v dôsledku objektívnych tendencií rozvoja vedeckého poznania, z celkom iných východísk. Vychádzame z predpokladu, že jednota vedy, ako aj k nej smerujúci vývin vedeckého poznania vyplýva z jednoty objektívnej reality a zákonitostí jej vývinu. „Jednota vedeckého poznania nevzniká na základe aposteriórneho aktu po vedeckom poznaní, ale na základe ontologických a metodologických predpokladov vedeckého poznania vcelku.“ (18, s. 179) V súlade s dialektickým materializmom východiskom riešenia tohto problému je akceptovanie dvoch faktorov: a) objektívneho, ktorým je uznanie materiálnej jednoty sveta a jednoty rozličných foriem pohybu hmoty a jej „štrukturálnych

úrovní“; b) subjektívneho, ktorý predstavujú adekvátne metodologické princípy odrazu materiálnej jednoty sveta. (pozri 9, s. 293)

Problém jednoty vedeckého poznania nie je v súčasnej vede problémom umelým. Jeho existencia je motivovaná prítomnosťou poznania rozličnej povahy i hodnoty v rámci intenzívne sa rozvíjajúceho a prehlbujúceho systému vedeckého poznania. „Hľadanie podmienok jednoty poznania menilo svoj smer v závislosti od zmien základných poznávacích problémov vedy, od zmien jej povahy.“ (21, s. 150) Nové základy tohto hľadania boli dané vznikom marxizmu, ktorý smeruje k vytvoreniu jednotnej koncepcie vied o prírode, spoločnosti i myslení. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že „v tejto jednote, samozrejme, bude zachovaná kvalitatívna osobitosť každého prístupu a každého predmetu skúmania. Bude to zložitá jednota s bohatým vnútorným členením, spevnená jediným vedeckým svetonázorom a jedinou vedeckou metodológiou — dialektickým a historickým materializmom“ (19, s. 571), hovoria sovietski filozofi B. Kedrov a A. Spirkin. Intenzifikácia integračných procesov vo vedeckom poznaní v posledných desaťročiach súvisí s uplatňovaním sa vedeckotechnickej revolúcie, s integračnými tendenciami v rozvoji výroby, techniky, ekonomiky, politiky a vedy (pozri podrobnejšie 22, s. 40 n.). Súčasne však prudko narastá potreba (úmerne rastu vedeckých poznatkov) prehlbenia komunikácie medzi jednotlivými odvetvami vedeckého poznania, vzájomného obohacovania sa a „otvárania“ sa jednotlivých disciplín voči sebe v záujme rozvoja každej z nich.

Dejiny vedy svedčia o tom, že tendencia redukovať nekonečnú rôznorodosť empirických faktov, vytvárať stále všeobecnejšie teórie ako výraz prehlbujúceho sa poznania objektívnej skutočnosti v konečnom dôsledku vedie k integrácii vedeckého poznania úmerne rastu jeho objemu a všeobecnosti. „Schopnosť k „obsadeniu cudzích teritórií“ alebo integrácií je spojená s prechodom princípov a teórií za hranice tej vedeckej disciplíny, v ktorej vznikli. Čím je tento prechod širší, napr. matematických, kybernetických a iných všeobecných pojmov a teórií do oblasti fyzikálno-chemických, biologických a sociálnych vied, tým sú medzi nimi širšie a hlbšie procesy integrácie.“ (5, s. 90—91)

Základným, východiskovým princípom, z hľadiska ktorého marxistická filozofia pristupuje k riešeniu problému jednoty vedy a integrácie vedeckého poznania, je chápanie vedy ako *historicky sa rozvíjajúcej formy odrazu objektívneho sveta*. Jednota vedy a vedeckého poznania ako odrazu vonkajšej objektívnej skutočnosti je primárne podmienená jej *materiálnou* jednotou. Akceptovanie materialistického monizmu a dialektikomaterialistická interpretácia vedy a vedeckého poznania vedú k presvedčeniu, že integračné procesy vo vede sú objektívne sa uskutočňujúcim procesom, ktorý sa v budúcnosti bude ešte viac prehlbovať. „Historickou tendenciou rozvoja súčasnej vedy je jej pohyb k jednotnej vede komunistickej spoločnosti. Jej základné črty sú vy-

kreslené už teraz. Prejavujú sa v integrácii vedeckého poznania na základe jeho diferenciácie, v stieraní ostrých hraníc oddeľujúcich rozličné oblasti vedy, vo vytváraní vedy s väčšou šírkou zovšeobecnenia typu kybernetiky, ale tiež medzidisciplinárnych oblastí typu biofyziky, bioniky, geochémie a iných, ktoré budú spevňovať celú budovu vedy v jeden celok prenikaním metód jedných vied do iných. Veda komunistickej budúcnosti je jedinou vedou o rôznych oblastiach prírody, spoločnosti a myslenia, kde teoretické časti budú v nerozlučnej jednote s ich empirickým, ale i praktickým použitím; humanitné vedy budú v jednote s prírodovedno-technickými, historický aspekt vedy s logickým a metodologickým.“ (19, s. 571)

V súčasnosti sa konkrétne bádania, ktoré by sa zameriavali na teoretické problémy objektívne sa uplatňujúceho procesu zjednotenia vedenia vcelku, ktoré by z filozofických pozícií vysvetľovali integračné procesy prebiehajúce vo vedeckom poznaní, postupne začínajú zintenzívňovať a uplatňovať v systéme teoretického bádania filozofie dialektického materializmu. Najmä v Sovietskom zväze sa v poslednom čase objavuje pomerne veľké množstvo štúdií a monografií, ktoré sa zaoberajú kritikou buržoáznych koncepcií zjednotenia vedy, ale ktoré súčasne venujú pozornosť aj rozpracovávaniu otázok spojených s týmto problémom z pozícií marxistickej filozofie. Tendenciu k zjednocovaniu vied odhaľuje už K. Marx, ktorý na adresu tohto procesu napísal: „Samotná história je *skutočnou* časťou *histórie prírody*... Potom prírodoveda bude obsahovať vedu o človeku v rovnakej miere, v akej veda o človeku obsiahne prírodovedu: a to bude *jedna veda*.“ (19, s. 571)

Jediným základom integrácie poznania môže byť materiálna jednota obklopujúceho nás sveta, ktorá podmieňuje možnosť vzniku jednotnej vedy ako výsledku dlhého procesu ľudského poznávania. Jednota vedy nie je východiskovým stavom, ale poznávanie k nej smeruje, prejavujúc sa v súčasnosti zosilnenými integračnými tendenciami. Materiálna jednota sveta je *objektívnym* základom jednoty vedeckého poznania. Nie je však možné predstavaovať si zjednotenie vedeckého poznania ako nejakú zjednodušenú unifikáciu systému vied, ako vytvorenie jedinej všeobecnej vednej disciplíny, ako zrušenie multidisciplinárnosti vedeckého poznania. Nekonečné bohatstvo materiálneho sveta, foriem pohybu, existencia nekonečného množstva kvalitatívne rozličných úrovní hmoty, ktoré, „aj keď sú vzájomne prepojené celým radom všeobecných vlastností a zákonov, súčasne sa vyznačujú špecifičnosťou a vzájomnou neredukovateľnosťou; *jednotu sveta* nie je možné chápať ako jednotnosť jeho štruktúry, nutným doplnkom jednoty a vzájomnej súvislosti foriem hmoty a pohybu je ich štrukturálna nevyčerpatelnosť“. (11, s. 300) A práve preto aj jednota vedy je možná len ako prehlbovanie integračných procesov na základe prehlbovania poznania a konštruovania stále všeobecnejších teórií na základe zdokonaľovania prostriedkov poznávacej činnosti človeka.

Odmietnutie koncepcie „jednotnej vedy“ logického pozitivizmu

Nesprávne východiská koncepcie „jednotnej vedy“ logického pozitivizmu viedli nevyhnutne k jej zásadnej kritike, a to nielen z pozícií marxistickej filozofie. Všetky historické formy pozitivizmu vystupovali s nárokom oslobodiť vedu spod jarma metafyziky a špekulácie, príp. vybudovať filozofiu ako prostriedok tohto oslobodenia. Neopozitivismus sám seba chápal ako misiu filozofického oslobodenia vedy od všetkého, čo do nej (podľa názoru jeho predstaviteľov) nepatrí. Jediné, čo sa mu však v tejto súvislosti podarilo, je, že — aj keď poukázal na niektoré skutočné problémy spojené s vedou a jej rozvojom — dokázal nemožnosť budovať vedu na princípoch, do ktorých sa usiloval vtesnať zložitý a mnohostranný proces vedeckého myslenia a budovania vedeckých systémov.

Zdrojom neúspechu neopozitivistických koncepcií vedy bol od samého začiatku nesprávne chápaný projekt filozofie a jej predmet. Filozofia (logického pozitivizmu) nechce byť poznávaním objektívnej skutočnosti o zákonitostiach jej pohybu, popiera možnosť účinnej kognitívnej aktivity seba samej vo vzťahu k objektívnej skutočnosti (tento termín považuje za metafyzický) a chce byť len „poznáním o poznání“ alebo presnejšie analýzou vedeckého jazyka. Preto neprekvapuje, že „jednotná veda“ mala byť vlastne len záležitosťou jednotnej jazykovej formy. Je pravdou, že unifikácia vedeckého poznania, rast jeho formálnologickej a lingvisticko-semiotickej jednoty a pod. akceleruje integračné procesy vo vede, ale on sám je len prejavom v základe vedy existujúcich ontologických a gnozeologických východísk.

Neopozitivistický program fyzikalizmu ako východiska pre „zjednotenie vedy“ nebol uskutočniteľný aj z toho dôvodu, že „hranice súčasného fyzikálneho poznania rozprestierajú sa v rozsahu od 10^{-14} po 10^{23} cm; lenže vnútri tohto rozsahu, ale najmä za jeho hranicami existuje množstvo javov, ktoré sú nevysvetliteľné na základe súčasného fyzikálneho obrazu sveta“. (23, s. 301) Ale nielen to. Princíp fyzikalizmu mal (podľa predstaviteľov logického pozitivizmu) unifikovať vedu na základe *jazyka* fyziky. Absolutizovanie formálnych prostriedkov v konečnom dôsledku viedlo k *odtrhávaniu* myslenia od materiálneho sveta, jazykovú formu od jej obsahu. Preto sa nikdy ani *nemohlo* podať uskutočniť program zjednotenia vedy na základe neopozitivistických východísk, lebo jednotná veda mala byť budovaná ako výsledok *konvencie*, podľa ktorej sa za základ celej jednotnej vedy pokladá jazyk fyziky. A to aj napriek tomu, že vo vede objektívne existujú tendencie v istom rozsahu unifikovať jazyk (matematizácia, formalizácia...). Uznali to aj predstavitelia logického pozitivizmu, ktorí pokladali fyzikalizovaný jazyk za základ zjednotenia vedy v tridsiatych a štyridsiatych rokoch, neskôr tézu fyzikalizmu pokladali už len za „plodný

výskumný program vied“ (22, s. 227), ktorý nie je možné uskutočniť na súčasnej úrovni rozvoja vedeckého poznania.

Princíp fyzikalizmu predčasne pripisoval hľadanej univerzálnej vede črty akéhosi celkom ukončeného, ohraničeného systému poznania, a to matematickej fyziky v stave, ktorú dosiahla v tridsiatych rokoch nášho storočia alebo (v iných variantoch fyzikalizmu) behavioristickej psychológie, symbolickej logiky a empirickej sociológie na tej istej úrovni ich rozvoja, čo znamená opakovanie pokusov vtiesnať vedu do hraníc, ktoré dosiahla na úrovni dobového stavu rozvoja. Tento postup je výsledkom *ahistorického* pohľadu na vedu a nepochopenia, že jednotná veda nemôže byť vytvorená aktom prispôsobenia existujúceho poznania do danej jazykovej formy, ale je výsledkom pohybu vedeckého poznania pri súčasnom vnútornom diferencovaní celého systému vied. Jazykový fetišizmus bol výsledkom odmietnutia uznať reálny fakt *materiálnej* jednoty sveta. Aj keď najmä R. Carnap, charakterizujúci históriu logického pozitivizmu, vysvetľuje tento postoj tým, že „obrátil pozornosť nie na tradičné ontologické problémy, ale na otázky buď teoretické alebo praktické vzhľadom k použitiu zodpovedajúcich jazykových foriem“ (23, s. 50) a neskôr v duchu realistických koncepcií priznáva existenciu vonkajšej materiálnej skutočnosti, nič to nemení na tom, že „jednotná veda“ logického pozitivizmu bola budovaná na subjektívno-idealistickom základe a fenomenalistických gnozeologických východiskách, ktoré sú v zásadnom rozpore s vnútorným charakterom vedy a vedeckého poznania.

* * *

Tendencie uplatňujúce sa vo vedeckom poznaní a jeho diferenciácii a integrácii nevyhnutne vyžadujú pristupovať k jeho analýze na základe zovšeobecňujúcich koncepcií smerujúcich k vybudovaniu jednotného obrazu, čo je uskutočniteľné len na základe využitia dialektickomaterialistického prístupu k poznaniu skutočnosti. (pozri 14, s. 159) Logickí pozitivisti nepochopili skutočný charakter vnútorného pohybu vied. Zostali na pôde metafyziky, ktorú tak radikálne chceli odstrániť, vytvorili však pritom vlastnú metafyziku, ktorá — ako hovorí J. Legowicz — bola dogmatickejšia a netolerantnejšia ako tá, ktorú chceli zlikvidovať.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Kapitál III/I. Bratislava 1958.
2. LENIN, V. I.: Materializmus a empiriokriticizmus. Bratislava 1976.
3. KOPNIN, P. V.: Logičeskije osnovy nauki. Kijev 1968.
4. KOPNIN, P. V.: Dialektika ako logika a teória poznania. Bratislava 1976.
5. STAVSKAJA, N. P.: Filosofskije voprosy razvitija sovremennoj nauki. Moskva 1974.

6. *Filosofija, metodologija, nauka*. Moskva 1972.
7. *Filosofija v sovremennom mire; Filosofija i nauka*. Moskva 1972.
8. KOPNIN, P. V.: *Marksistsko-leninskaja teorija poznanija i sovremennaja nauka*. *Priroda* 1971, № 4.
9. *Filosofija marksizma i neopozitivizm*. Moskva 1963.
10. K otázkam metodológie vied. Bratislava 1973.
11. MELJUCHIN, S. T.: *Problema integracii naučnogo znanija*. In: *Filosofija i sovremennost*. Moskva 1971.
12. *Logický pozitivizmus a filozofia prírodných vied*. In: *Antológia z diel filozofov*. Bratislava 1968.
13. *Pozitivizmus, voluntarizmus, novokantovstvo*. In: *Antológia z diel filozofov*. Bratislava 1967.
14. MUDRAGEJ, V. I.: *Koncepcija „unicirovannoj nauki“ v logičeskom pozitivizme*. In: *Pozitivizm i nauka*. Moskva 1975.
15. JÖRGENSEN, J.: *The Development of Logical Empirism*. In: *International Encyclopedia of Unified Science*. II/7, Chicago 1951.
16. CARNAP, R.: *Die alte und neue Logik. Erkenntnis I. 1930—1931*. Cit. podľa: F. Čížek, *Teorie a empirie*. Praha 1974.
17. CARNAP, R.: *Logical Foundations of the Unity of Science. International Encyclopedia of Unified Science*. I/1, 1938.
18. RUML, V.: *Základní otázky filosofie logického pozitivizmu*. Praha 1962.
19. *Filosofskaja enciklopedija*. Moskva 1964. Tom III.
20. *Sovremennaja buržuaznaja filosofija*. Moskva 1972.
21. MAŇASAN, A. S.: *Granicy nauki*. In: *Filosofskie voprosy logičeskogo analiza*
22. FEIGL, H.: *Physicalism, Unity of Science and the Foundations of Psychology*. In: *The Philosophy of R. Carnap*. ed. by P. A. Schilpp. La Salle 1963.
23. CARNAP, R.: *Autobiography*. In: *The Philosophy of R. Carnap*, ed. by P. A. Schilpp. La Salle 1963.

ПРОГРАММА «ОБЪЕДИНЕНИЯ НАУКИ» В ЛОГИЧЕСКОМ ПОЗИТИВИЗМЕ

Франтишек Мигина

В центре внимания философии логического позитивизма находилась программа построения объединенной науки. С исторической точки зрения можно констатировать, что реализация этой программы никогда не вышла за пределы проекта. Причин было много, но наиболее важными оказались гносеологические исходные положения субъективистски ориентированного радикального эмпиризма и абсолютизация формальных средств, языковой фетишизм. Представители логического позитивизма отрывали мышление от материального мира вследствие акцептированных ими представлений о возможностях философии или вследствие строгой антиметафизической позиции. В основу построения единой науки они положили необходимость сведения пропозиций к их требуемому эмпирически верифицируемому содержанию и предполагаемую возможность трансформации всех высказываний в форму высказываний физики. Результатом явилось сведение теоретического ядра науки и научного познания к сенсуалистски настроенной эмпирии посредством отождествления с протокольными высказываниями конечным числом логических шагов. Принцип физикализма, который является основой логико-позитивистской концепции единой науки, исходил из упрощен-

ного понимания характера научного познания, а унификация науки на его основе означала втискивание сложного процесса познания в пределы феноменализма. Именно потому, что единая наука возможна лишь на основе акцептирования диалектико-материалистического подхода к процессу познания, остается концепция объединения науки логического позитивизма на почве метафизики еще более догматической и менее толерантной, чем была та концепция, которую представители логического позитивизма хотели устранить.

DAS PROGRAMM DER „VEREINTEN WISSENSCHAFT“ IM LOGISCHEN POSITIVISMUS

František Mihina

Das Hauptaugenmerk der Philosophie des logischen Positivismus war auf das Programm des Aufbaus einer vereinten Wissenschaft gerichtet. Vom historischen Standpunkt können wir feststellen, dass die Verwirklichung dieses Programms nie über die Grenzen eines Projekts hinausging. Es gab dafür mehrere Ursachen, als die wichtigsten jedoch erwiesen sich die erkenntnistheoretischen Ausgangspunkte eines subjektivistisch orientierten, radikalen Empirismus und eine Verabsolutisierung formaler Mittel, der Sprachfetischismus. Die Vertreter des logischen Positivismus lösten das Denken von der materiellen Welt infolge der von ihnen angenommenen Vorstellungen über die Möglichkeiten der Philosophie, bzw. einer strikt antimetaphysischen Stellung ab. Den Aufbau einer einheitlichen Wissenschaft begründeten sie auf die Notwendigkeit der Reduktion von Propositionen auf den erforderlichen empirisch verifizierbaren Gehalt und auf die vorausgesetzte Möglichkeit einer Umbildung aller Aussagen in Form physikalischer Sätze. Resultat war eine Reduktion des theoretischen Kerns der Wissenschaft und der wissenschaftlichen Erkenntnis auf eine sensualistisch gestimmte Empirie durch Identifizierung protokolarischer Aussagen mittels einer endlichen Zahl logischer Schritte. Das Prinzip des Physikalismus, das den Grund einer logisch-positivistischen Konzeption der einheitlichen Wissenschaft bildet, nahm seinen Ausgangspunkt aus der vereinfachten Auffassung des Wesens der wissenschaftlichen Erkenntnis und eine Unifizierung der Wissenschaft auf Grundlage dieses Prinzips bedeutete, den komplizierten Bildungsprozess der Erkenntnis in die Grenzen des Phänomenalismus zu zwingen. Gerade darum, dass eine einheitliche Wissenschaft nur aufgrund der Annahme einer dialektisch-materialistischen Stellung zum Erkenntnisprozess möglich ist, verbleibt die Konzeption der vereinten Wissenschaft auf dem Boden einer noch dogmatischeren und intoleranteren Metaphysik als es jene war, die die Vertreter des logischen Positivismus abschaffen wollten.